

SADRŽAJ

Predgovor	
Latinka Perović: Intelektualna biografija Zorana Đinđića . . .	7
Uvod	
Motivi i mitovi	23
Glava 1	
1952–1971: Koreni	35
Glava 2	
1971–1974: Čemu još filozofija	43
Glava 3	
1974–1977: Rani radovi	51
Glava 4	
1977–1979: Knjiga o Marksu	59
Glava 5	
1979–1982: Knjiga o Hegelu	75
Glava 6	
1982–1986: Đinđić i na istoku i na zapadu	85
Glava 7	
1986–1988: Knjiga o Jugoslaviji	99
Glava 8	
1989–1993: Knjiga o Srbiji	121

Glava 9	
1994–1996: Poslednja teorijska rasprava	155
Glava 10	
1997–2000: Nova koncepcija srpske politike	173
Glava 11	
2001: Vododelnica	195
Glava 12	
2002–2003: Prag	227
Epilog	
Poslednji srpski modernizator	273
Registar imena	291

LATINKA PEROVIĆ

Predgovor

INTELEKTUALNA BIOGRAFIJA ZORANA ĐINĐIĆA

Ključ za razumevanje Srbije na prelazu iz 20. u 21. vek

Zorana Đinđića odredio je njegov urođeni dar: u njemu je „filozofija neki duboko usidren talenat, poziv” (Dunja Melčić). Socijalni i kulturni uslovi u porodici nisu mogli delovati podsticajno na razvoj toga dara. Nije podsticajno delovala ni srednja škola – Deveta beogradska gimnazija. Samo su dva njena profesora, sociologije Milo Petrović i filozofije Milan Kovačević, prepoznali Đinđićev dar. Otvorili su mu put prema društvenim naukama i postali njegovi prijatelji.

Na Grupu za filozofiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu Đinđić se upisao 1971. godine. Još su bili prisutni tragovi studentske pobune 1968, prve masovne manifestacije nezadovoljstva posle 1945. godine. Profesori na Grupi za filozofiju, okupljeni oko jugoslovenskog časopisa *Praxis* koji je izlazio u Zagrebu, bili su sumnjičeni od vlasti da su inicirali i organizovali studentsku pobunu. Pritisak na njih trajaće sve do 1978. godine, kada su zakonom Narodne skupštine Srbije udaljeni iz nastave. Spoljni pritisak nije bio jedini razlog koji je homogenizovao grupu profesora.

Ona je bila i iznutra zatvorena. Zagovarala je kritički marksizam kao varijantu vladajuće ideologije. Više dogmatska nego revizionistička, kako je kasnije uočeno. Posle sloma državnog socijalizma i političkog monopola KPJ, ni sami praksisovci, ni naučna javnost nisu problematizovali njihov teorijski identitet. Pozicija žrtve zbog udaljavanja iz nastave potisnula je sva druga pitanja, uključujući i ulogu u razvoju velikodržavne koncepcije u Srbiji kao odgovora na jugoslovensku krizu od polovine osamdesetih godina, pa tokom ratova i raspada Jugoslavije.

* * *

Zoran Đinđić se sam probijao i na Filozofskom fakultetu. Urođeni filozofski dar budio je njegovu radoznalost i otvarao pitanja. Zadovoljenje i odgovore Đinđić je nalazio u velikom radu. Sam je učio nemački jezik, mnogo je čitao, rano je počeo da piše i prevodi. Znanje mu je davalo smelost, u kojoj su profesori videli drskost, odnosno nedostatak domaćeg vaspitanja. Najpre se pobunio protiv autoriteta profesora. Oni su, pak, nemajući strpljenje, Đinđića više blokirali nego podsticali. Diplomirao je za nepune tri godine i odmah upisao postdiplomske studije. Na završnom ispitu bio je zastavljen. Nikada se više nije vratio na Filozofski fakultet. U njegovom pisanom delu nema ni jednog dokaza da ga je to lično ogorčilo. Ali, u nekrologu svom gimnazijskom profesoru filozofije Milanu Kovačeviću ima gorčine što su ljudi poput Kovačevića ostali pred zatvorenim vratima akademske zajednice.

Diplomski rad Zorana Đinđića „Karl Korš – problemi jedne recepcije marksizma”, njegov prvi objavljeni rad (1975), a zatim njegova knjiga *Subjektivnost i nasilje: Nastanak sistema u filozofiji nemačkog idealizma* (1982), u osnovi njegova magistarska teza, jasno govore o usmerenosti Zorana Đinđića u filozofiji. Đinđić, međutim, nije imao da savlađuje otpore samo u akademskoj zajednici. Vlast ga je vrlo rano označila subverzivnim.

Zbog jednog studentskog skupa u Ljubljani, na koji su bili pozvani predstavnici studentskih organizacija svih jugoslovenskih univerziteta, a učestvovali samo predstavnici univerziteta u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, Zoran Đinđić je bio uhapšen, ispitivan u policiji, suđeno mu je. Uslovna kazna i oduzimanje pasoša onemogućili su mu da dođe do bilo kakvog posla u zemlji, ili da ode u inostranstvo. Čim mu je pasoš vraćen, nije časio ni časa: odmah je otišao u Nemačku sa namerom da završi doktorat. Ponovo se probijao. Došao je do Jirgena Habermasa. Ovaj ga je uputio svome učenicu profesoru Albrehtu Velmeru, koji će postati mentor Zorana Đinđića. Doktorske studije na Univerzitetu u Konstancu trajale su u proseku četiri do pet godina. Đinđić je doktorat završio za dve godine. Nestašica novca i odsluženje vojnog roka bili su poslednji razlozi za žurbu. U rešavanju prvog problema pomogao mu je docent na Univerzitetu u Konstancu, Zagrepčanin Ivan Glaser. Đinđić je uključen u jednu komunu čiji je Glaser bio domaćin.

Po odsluženju vojnog roka, Đinđić se iz Čapljine, ne svraćajući u Beograd, vratio u Nemačku (1977). Dobio je Humboltovu stipendiju, koja se davala za postdoktorske studije, i podrazumevala trajnu prisutnost u nemačkoj akademskoj zajednici. Preporuke su napisali profesor Gajo Petrović iz Zagreba i Ljubomir Tadić iz Beograda. Doktorska disertacija Zorana Đinđića *Jesen dijalektike, Karl Marks i utemeljenje kritičke teorije društva* objavljena je (prerađena) u Beogradu deset godina kasnije (1987).

Po povratku u Nemačku, Đinđić se predaje proučavanju nemačke klasične filozofije, posebno Hegela. To je vreme njegovog i filozofskog i političkog sazrevanja. Prvo su rekonstruisali filozofi njegove generacije: Dunja Melčić, Novica Milić, Miroslav Milović, Milovan Božinović, Obrad Savić, Dušan Veličković, Dragan Lakićević Lakas. Šta se dešavalo u Đinđićevim odnosima sa praksisovcima?

* * *

U Srbiji nije napisana istorija marksizma. Ona nema ne samo Leška Kolakovskog, nego ni Predraga Vranickog. Da li su uopšte postavljena prava pitanja? Kako su prvi srpski socijalisti percipirali marksizam Prve internacionale, a kako srpski socijalisti marksizam Druge internacionale pre i posle Prvog svetskog rata? Kakva je percepcija marksizma u ruskom revolucionarnom pokretu pre i posle Oktobarske revolucije u Komunističkoj internacionali? Kakav uticaj na razvoj marksističke teorije u Jugoslaviji ima sukob Staljina i Tita 1948. godine? U tom kontekstu i podele među jugoslovenskim filozofima: pojava časopisa *Praxis* i Korčulanske letnje škole, finansijska podrška države, a zatim sukob? Odnos beogradske i zagrebačke grupe? Posebno uloga Dobrice Ćosića, književnika i člana CK SK Srbije, kao neke vrste mosta između opozicione grupe u Siminoj 9a (*desnica*), praksisovaca (*levica*) i srpskog partijskog rukovodstva. Svaka od ovih grupa na svoj način je doprinosila, već od druge polovine šezdesetih godina 20. veka, promociji Dobrice Ćosića kao oca nacije. Za intelektualnu biografiju Zorana Đinđića bitni su odnosi Dobrice Ćosića i beogradskih praksisovaca. Postoje brojni izvori. Međutim, različite su interpretacije pomenutog odnosa. Pomenuću samo neupitne činjenice.

Dobrica Ćosić je – kako piše u svojim dnevnicima – konsultovao praksisovce, i dobio njihovu podršku, da na Plenumu CK SK Srbije (1968) zatraži promenu nacionalne politike KPJ/SKJ, koja je – po njemu – oštetila vitalne interese srpskog naroda, pretvorivši ga od pobednika u ratu u gubitnika u miru. Pre toga je, u pismu Josipu Brozu Titu, Dobrica Ćosić izrazio neslaganje sa uklanjanjem Aleksandra Rankovića, glavnog predstavnika Srbije u jugoslovenskom partijskom i državnom vrhu (1966). Inicirao je i stvorio neformalnu opoziciju širokog ideološkog i političkog raspona. Posle smrti Josipa Broza Tita, Dobrica Ćosić je, tražeći rešenje jugoslovenske krize, inicirao rad na Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti. U sporovima kako je dokument dospelo u javnost, da li je zavr-

šen, ili nezavršen, potisnuta je činjenica da je on napisan i da posle njega u Jugoslaviji više ništa nije bilo isto. U radu na Memorandumu SANU učestvovala su dvojica akademika – Mihailo Marković i Ljubomir Tadić, koji su bili vodeći ljudi beogradske Praxis grupe. Treći, profesor Svetozar Stojanović, postaće savetnik Dobrice Ćosića kao predsednika Savezne Republike Jugoslavije. Posle oktobarskih promena (2000), akademik Ljubomir Tadić biće na čelu Komiteta protiv referenduma za nezavisnost Crne Gore (2006). Najzad, zagovarajući načelo *jedan čovek jedan glas*, beogradski praksisovci došli su u sukob sa zagrebačkim praksisovcima. Profesori Rudi Supek i Eugen Pusić u tom načelu videli su pokušaj majorizacije i ocenili ga kao udar u temelje države. Pretenzije Mihaila Markovića da preuzme međunarodno izdanje časopisa *Praxis* definitivno su okončali saradnju beogradskih i zagrebačkih praksisovaca. Gde u ovim dramatičnim previranjima među filozofima stoji Zoran Đinđić?

Praxisovci su bili njegovi profesori. Na njih je bio upućen od studentskih dana. Teorijski se od njih udaljavo. Nije, međutim, prestao sa njima da saraduje. Bio je svestan razlika, ali i njihovog uticaja. Osim toga, uvek je zagovarao dijalog. Po povratku iz Nemačke, Zoran Đinđić se zaposlio u Centru za filozofiju i društvenu teoriju koji je i bio stvoren za profesore udaljene sa Filozofskog fakulteta. Centar je delovao opoziciono. Nije slučajno da su iz njega, posle prvih višestranačkih izbora u Srbiji proizašli predsednik SRJ dr Vojislav Koštunica i predsednik Vlade Republike Srbije dr Zoran Đinđić. Pripadnici Praxis grupe imali su uvek rezerve prema Zoranu Đinđiću. Kada su te rezerve prerasle u otvoreno neslaganje?

* * *

Zoran Đinđić je bio jedan od trinaestorice osnivača Demokratske stranke (februar 1990). Za prvog predsednika izabran je jedan od praksisovaca, profesor Dragoljub Mićunović, a za predsednika Izvršnog odbora dr Zoran Đinđić. Do prvih neslaganja došlo je na pitanju da li Demokratska stranka treba da saraduje sa de-

mokratskim partijama i grupama u drugim republikama i sa istim takvim partijama i grupama među kosovskim Albancima. Sem Slobodana Inića, Vladimira Gligorova i Zorana Đinđića, svi osnivači stranke bili su protiv te saradnje. Zbog toga su iz partije istupili Slobodan Inić i Vladimir Gligorov. Dalje fragmentizovanje Demokratske stranke ne može se objasniti samo sujetama i liderskim pretenzijama intelektualaca u njenom sastavu. U suštini, borba se vodila oko toga ko će biti okosnica konsenzusa o ustavnim promenama u SFRJ, odnosno o rešenju srpskog pitanja kao državnog pitanja. Najpre se izdvojio dr Vojislav Koštunica i stvorio Demokratsku stranku Srbije, zatim dr Nikola Milošević i dr Kosta Čavoški, koji su napravili Srpsku liberalnu stranku. Najzad, zbog slabih rezultata na prvim višestranačkim izborima u Srbiji, umesto Dragoljuba Mićunovića za predsednika stranke izabran je Zoran Đinđić. Mićunović je tada formirao Demokratski centar, koji će se sa Demokratskom strankom ujediniti posle ubistva Zorana Đinđića.

Izbor Zorana Đinđića za predsednika Demokratske stranke kristalisao je koncepcijske razlike, koje su prerasle u optužbe Zorana Đinđića za izdaju, ne samo Demokratske stranke, nego postkomunističke Srbije. Odstupajući sa mesta predsednika Demokratske stranke, Dragoljub Mićunović je rekao: „pretendent na naslednika, ambiciozan ne samo za predsednika Demokratske stranke, nego mnogo ambiciozniji za više mesta u ovom našem društvu i državi”. A akademik Ljubomir Tadić na jednoj skupštini Demokratske stranke rekao je: „Kakav Milošević! Kakav Šešelj! Kakav Vuk! Najveća opasnost za Srbiju je Zoran Đinđić! Ja vidim kako on dolazi, postaje predsednik i zavodi diktaturu, tek će tada nastupiti mrak.”

Ne držeći mnogo do hronološke preciznosti i Dobrica Ćosić na dan ubistva Zorana Đinđića u svojim dnevničkim beleškama piše: „I on (Đinđić, prim. L. P.) je bio čovek iz moje bašte i mog sveta. Mladić koji je išao za mnom, koji me je sledio od studentske pobune 1968. godine (Đinđić je tada bio učenik Devete beogradske gimnazije, prim. L. P.) i dugo do devedesete. I kada me je izneverio”.

Nakon šoka koji je izazvalo ubistvo demokratski izabranog premijera, i masovnog učešća građana na njegovom pogrebu, nastavljena je diskreditacija Zorana Đinđića. S jedne strane, u govoru na opelu u Hramu Svetog Save mitropolit Amfilohije Radović označio ga je kao izdajnika nacionalnih interesa. „Đinđić je” – rekao je mitropolit – „pogođen u srce ’rukom bratomržnje’ zato što je u trenutku najdubljeg poniženja svoga naroda, na obrenovićevski način, ispružio ruku pomirenja Evropi i svetu”. Ovaj stvarni razlog ubistva Zorana Đinđića izgubiće se u zaglušujućoj kampanji sa druge strane o ubistvu premijera zbog njegovih veza sa organizovanim kriminalom. Držanje Demokratske stranke u toku sudskog procesa optuženima za ubistvo premijera, početak je njenog kraja kao stranke demokratske alternative u Srbiji.

Pravo na slobodno političko organizovanje u Srbiji rezultiralo je stvaranjem velikog broja političkih stranaka. Uglavnom sa istim programom: tržišna privreda, višestranački sistem, parlamentarna vladavina. Brojnost političkih stranaka nije bila izraz stvarnog pluralizma društva, a nije tome ni doprinosila.

Prema Zoranu Đinđiću, Srbija je posle razdoblja od polovine osamdesetih godina 20. veka do 5. oktobra 2000. godine, a naročito posle 5. oktobra, imala potrebu, a možda i mogućnosti, samo za dve stranke: stranku kratkoročnih i dugoročnih promena i stranku kontinuiteta. Kao nikada u svojoj istoriji, Srbija je posle 5. oktobra za orijentaciju na promene imala podršku sveta. Duh promena i integracija posle hladnog rata i blokovske podele sveta, ali i nakon kretanja unazad tokom dve poslednje decenije 20. veka, davali su Srbiji jedinstvenu šansu. Bio je naravno nužan bilans razdoblja koje je dovelo do katastrofe. On je, međutim, izostao, iz dva razloga. Zemlja je bila višestruko istrošena, stanovništvo izmoreno i frustrirano, sa očekivanjima brzog poboljšanja stanja. Bez spremnosti društva za trenutak istine, posebno u intelektualnoj eliti, nije se moglo ostvariti očekivanje teških postupnih promena. Drugi razlog ležao je u društvenoj strukturi proizašloj iz pripreme i viđenja ratova, kao

i njihovog dugog trajanja. Oko Vojislava Koštunice, predsednika Demokratske stranke Srbije, potomjeg predsednika SRJ, učvrstio se širok savez snaga kontinuiteta. Brojne afere i intenzivna medijska kampanja podrivali su orijentaciju na dugoročan i postepen oporavak kroz temeljne reforme unutar zemlje, saradnju sa svetom, vraćanje kredibiliteta države kroz priznavanje međunarodnih obaveza. Trebalo je oporaviti na smrt oborenu ekonomiju, isporučiti Slobodana Miloševića Haškom tribunalu, što je podrazumevalo sudski proces. Na kome bi se, umesto lokalne interpretacije istorije Srbije na kraju 20. veka, obelodanila njena stvarna istorija, bez mitova i političkih manipulacija. Zemlja je bila pred brojnim problemima: odnosi sa novostvorenim državama posle raspada Jugoslavije, perspektiva odnosa sa Crnom Gorom, pitanje Kosova nakon ukidanja autonomije, aparthejda, rata i bombardovanja.

Reformska vlada Zorana Đinđića, išla je za događajima i nudila rešenja pojedinih problema. Ali je, pre svega, nastojala da formuliše strategiju promena i za nju dobije međunarodnu podršku. Nema sumnje da je to za snage kontinuiteta predstavljalo opasnost koju je trebalo ukloniti bez oklevanja i ne birajući sredstva. Javnost je – kao i u slučaju svih političkih ubistava – bila navikavana na mogućnost ubistva premijera Đinđića. Bilo je nekoliko pokušaja atentata. Pri tome treba imati u vidu da je premijer po definiciji morao da saopštava neprijatne istine društvu koje nije volelo da ih čuje. On je, međutim, bio uveren da mu to nalaže politička odgovornost. Bio je svestan njene cene: ako od te politike ne odustane – po sebe lično, a ako odustane – po Srbiju koja je posle 5. oktobra imala možda poslednju šansu.

* * *

Ko je, onda, bio Zoran Đinđić? Filozof koji je to prestao da bude, da bi postao političar? Novi nosilac stare paradigme – srpsko nacionalno pitanje kao državno pitanje, ili modernizacija Srbije. To jest: državne granice koje bi obuhvatale sve teritorije na kojima žive pripadnici srpskog naroda, uključujući i one na kojima je on